

Επιστημονική Ημερίδα για τον

ΜΙΛΤΙΑΔΗ ΜΑΛΑΚΑΣΗ

Διοργάνωση

ΑΙΤΩΛΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ (ΑΙ.ΠΟ.Ε.)

Ι.Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ, 10 Ιουνίου 2011

«Τραγούδια της λίμνης»:

Η περιβαλλοντική διάσταση στην ποίηση του Μ. Μαλακάση

Όλγα Γιαννακογεώργου

Φιλολόγος-Εκπαιδευτικός, Μέλος Παιδαγωγικής Ομάδας του

Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μεσολογγίου

Email: olgagiannak@otenet.gr

«Τραγούδια της λίμνης»

Σ' εσέ, που η μέρα σε ξυπνά
μ' ονειρεμένα χάρδια,
που μαγεμένα ξέφωτα
σ' αποκοιμούν τα βράδια,

που κ' οι βοριάδες σε φιλούν,
αλαφροκυματούσα,
σ' εσέ το δαχτυλίδι της
το ρίχνει τώρα η Μούσα.

.....
Νερά σε λούζουν ρόδινα
και μαργαριταρένια
και σε χτενίζουνε χρυσά
και διαμαντένια χτένια.

.....
Κεχριμπαρένιο κάρωμα
θαμπός ο ήλιος χύνει,
μα στου φυκόστρωτου γιαλού
ξυπνώντας η γαλήνη

στη λίμνη από τη θάλασσα
καθώς ορμάει τ' αγέρι,
λούζει με φως απόκοσμο
το γλυκομεσημέρι¹.

Διαβάζοντας τα «Τραγούδια της λίμνης», στην πραγματικότητα βρισκόμαστε μπροστά σε μια ιμπρεσιονιστική σύνθεση υψηλής αισθητικής

¹ Μιλτιάδη Μαλακάση, «ΤΑ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΙΚΑ», εκδ. «ΤΑ ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ, ΑΕ», Αθήνα, 1946

του έντεχνου ποιητικού λόγου. Με τα «Τραγούδια της λίμνης» ο Μιλτιάδης Μαλακάσης, με όργανο το λυρικό του λόγο, εκθέτει σε συνεχείς εικόνες κάθε εναλλαγή της λιμνοθάλασσας σε μια σειρά από μεταβαλλόμενες εικαστικές συνθέσεις, όπου κάθε στοιχείο της φύσης λαμπρύνεται και γίνεται στολίδι στο άρμα της, εμπλέκοντας και μας σε μια περιβαλλοντική εμπειρία ενάλιας δημιουργίας. Η λίμνη την ώρα της ανατολής, το μεσημέρι, το απόγευμα με το ηλιοβασίλεμα, το σούρουπο, τη νύχτα.

Μπορούμε να νιώσουμε τον ήλιο, απόλυτο κυρίαρχο, να μεταμορφώνει και να απλώνει παντού τη δύναμή του. Δε γνωρίζω να έχει αποδοθεί καλύτερα ηλιοβασίλεμα στο γραπτό λόγο.

.....

*γυρτός ο ήλιος, φάσγανο,
πόρινο αίμα στάζει.*

*Και ξεψυχούνε γίγαντες
λαχταρισμένοι ομπρός του,
τα σύννεφα, που τα 'δεσε
με τ' οργισμένο φως του.*

Θ' ακούσουμε το ξύπνημα της φύσης στ' άγγιγμά του.

*Τον ύπνον αποτίναξαν
τ' αναπαμένα μέλη,
Στάζ' η δροσάτη ανατολή
σταλιά σταλιά το μέλι,*

*κι αν πιο λαμπρά, κι αν πιο τρανά
δείχνονται αντίκρυ τ' άστρα,
ξεμυαλισμένη είν' η αυγή
κ' η μέρα αναγελάστρα.*

Θα ακούσουμε την άμπωτη σπρωγμένη από το πέλαγο να χτενίζει φυκόστρωτους γιαλούς, και τους βοριάδες να ημερεύουν στα νερά της. Θα δούμε τη Βαράσοβα να ορθοτομεί τα δυτικά της σύνορα σε σκηνικό υπερκόσμιας αρμονίας.

*Κι απάνω απ' τη Βαράσοβα,
κάστρο που λουλουδίζει,
βγαίν' η Σελήνη με χρυσό
δρεπάνι και θερίζει.*

Οι εικόνες συστοιχίζονται σε ένα εγερτήριο αισθήσεων προσφέροντας στον αναγνώστη μια βιωματική εμπειρία κορυφούμενης έντασης. Θα δούμε τη λίμνη να ασπροφεγγίζει, ν' ασπρολογά, να ροδοφέγγει, να λαμποκοπά κι ύστερα να σβήνει αργά στα χρώματα του ονείρου, «στις ανοιχτές χρυσόπορτες του φλογισμένου απείρου». Θα νιώσουμε στο στόμα μας ν' απλώνεται το μέλι. Τα χείλη μας να γλείφουν την αρμύρα. Το δέρμα μας να σχίζονται οι βοριάδες.

Τα «τραγούδια της λίμνης» γράφονται από τον ποιητή ενώ έχει ήδη φύγει από το Μεσολόγγι, και μάλιστα πολλά χρόνια αργότερα. Οι στίχοι είναι ανάκληση της μνήμης του. Πρόκειται για την εγχάρακτη μνήμη των παιδικών και εφηβικών του χρόνων στη γενέτειρα πόλη, που το φυσικό της περιβάλλον άσκησε τέτοια επίδραση πάνω του, ώστε καθόρισε το είδος της γραφής του. «Μια καθαρή αίσθηση του χώρου, με ξεκαθαρισμένη αντίληψη των διαστάσεων... μαζί μ' ένα αίσθημα ισορροπίας των όγκων... Έχει αφή και όσφρηση. Αρχίζουν μ' ένα λόγο να λειτουργούν οι αισθήσεις», θα γράψει ο Γ. Θεμέλης². «Η ποίησή του γίνεται μια υπεύθυνα ομιλία του πραγματικού, συγκεκριμένου ανθρώπου, τοποθετημένου σε ορισμένο τόπο και χρόνο, που στέκει, κινείται, αισθάνεται τη συνισταμένη των διατομών του άμεσου περιβάλλοντος εν σχέσει προς τον ορίζοντα, ανακαλύπτει τα απλά και μαζί αιώνια πράγματα της ζωής και της φύσεως, αναπνέει και

² Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ, (1954), στο «ΝΕΟΕΛΛΗΝΕΣ ΛΥΡΙΚΟΙ», Βασική Βιβλιοθήκη 29, εκδ.«ΑΕΤΟΣ, ΑΕ», Αθήνα, σελ. κα'-κβ'

δεν μετεωρίζεται στα σύννεφα»³. Τόσο πολύ το περιβάλλον της πατρίδας του θα τον επηρεάσει, ώστε μετά από τόσα χρόνια, γράφοντας τα «*Τραγούδια της λίμνης*», ακόμα η ψυχή του πάλλεται ξαναφέροντας στη μνήμη του τη λιμνοθάλασσα, ενώ η ποίησή του θα φτάσει στις καλύτερες στιγμές της με συνθέσεις που αφορούν στο περιβάλλον της πατρίδας του.

Πίσω από τις εινοπλαστικές περιγραφές του τοπίου, που υποβάλλει με την εκπληκτική ομορφιά του, ανιχνεύεται μια σχέση δυναμική που δεν έχασε τίποτα από την ενέργειά της. Η συνομιλία με τη λίμνη σε πρώτο πρόσωπο μπορεί να ερμηνευτεί μόνο ως αποτέλεσμα μιας έντονης προϋπάρχουσας βιωματικής σχέσης, είτε λόγω της ιδιοσυγκρασίας ενός ανθρώπου που έλκεται και μαγεύεται από την ομορφιά της φύσης είτε ως αισθητική κυριαρχία ενός τοπίου, όπου άνθρωπος και φυσικά στοιχεία συμπλέκονται και συνυπάρχουν σε ένα αρμονικό σύνολο.

Η επίδραση είναι καταλυτική. Διότι, πράγματι, το πλαίσιο εντός του οποίου διαδραματίζεται η ζωή κάθε ανθρώπου ασκεί έντονη επιρροή στο περιεχόμενό της, και μάλιστα στην ίδια την ποιότητα και τις δυνατότητές της⁴. Το πλαίσιο αυτό δεν είναι παρά το περιβάλλον μέσα στο οποίο εντάσσεται ο άνθρωπος και το οποίο θα πρέπει να το εννοήσουμε όχι μόνο ως ένα σύνολο αβιοτικών και βιοτικών στοιχείων, αλλά επίσης ως σχέσεις αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης, και ως διαδράσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους και καθορίζουν τελικά την ποιότητα της ζωής μας. Διαπίστωση πολύ σημαντική, ιδιαίτερος στην εποχή μας, που ακριβώς η απομάκρυνση του ανθρώπου από το φυσικό του περιβάλλον εμφανίζεται ως βασική αιτία της περιβαλλοντικής κρίσης, οφειλόμενη τόσο στον τρόπο ζωής (αστικοποίηση, έλλειψη ελεύθερου χρόνου, αλλαγή του τρόπου ζωής με

³ Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ, (1954), στο «*ΝΕΟΕΛΛΗΝΕΣ ΛΥΡΙΚΟΙ*», Βασική Βιβλιοθήκη 29, εκδ. «ΑΕΤΟΣ, ΑΕ», Αθήνα, σελ. κα'-κβ'

⁴ ARNOLD BERLEANT, (2004), «*Η Αισθητική του Περιβάλλοντος*», εκδ. ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΑΙ ΕΦΗΣ ΜΙΧΕΛΗ, σελ. ιθ'

στροφή προς την ηλεκτρονική χρήση του χρόνου) όσο και στην υποβάθμιση ή συχνά την πλήρη αλλοίωση του περιβάλλοντος.

Η ανάγνωση των *«τραγουδιών της λίμνης»* μας δίνει μια άμεση σύλληψη των όψεων και των ήχων της λιμνοθάλασσας, μια απευθείας αντίληψη των γεύσεων και των οσμών της, της υφής των στοιχείων της και των στοιχείων που την περιβάλλουν. Ακούμε, βλέπουμε και ταυτόχρονα αγγίζουμε, μυρίζουμε και γεύομαστε. Οι λέξεις γίνονται χρώματα και αρώματα, και μαζί γεύσεις και ταυτόχρονα άγγιγμα και ήχοι. Όλες οι αισθήσεις συμπλέκονται, καθώς γινόμαστε κομμάτι της λιμνοθάλασσας μέσω της αλληλοδιείσδυσης σώματος και τοπίου. Και είναι ακριβώς η αισθητική αυτή εμπειρία που προσδίδει στο έργο του Μαλακάση ξεχωριστή αξία, καθώς θα μπορούσε μεν η περιβαλλοντική συμπλοκή να είναι εφικτή σε περιπτώσεις βιωματικής εμπειρίας, ενεργοποιώντας το σύνολο των αισθητηριακών μας δυνατοτήτων, αν ήμασταν πράγματι στη λιμνοθάλασσα, στην περίπτωση των *«Τραγουδιών της λίμνης»* μια τέτοια εμπειρία μπορεί να βιώνεται μέσα από τον ποιητικό λόγο. Και η ιδιότητα αυτή είναι πολύ σημαντική γιατί, εκτός του ότι δημιουργεί δεσμούς και προκαλεί το συναίσθημα, που είναι πάντα το ζητούμενο, δια της αισθητικής αντίληψης του περιβάλλοντος ανακαλύπτουμε όχι μόνο σχέσεις αλληλεπίδρασης αλλά και σχέσεις συνέχειας ανάμεσα στις δυνάμεις που συγκροτούν τον κόσμο μας⁵.

Δηλαδή, στην περίπτωση των *«Τραγουδιών της λίμνης»*, μπορούμε να μιλάμε για περιβαλλοντική αισθητική, που δεν περιορίζεται σε μια εξ αποστάσεως περιγραφή ενός ωραίου φυσικού τοπίου, αλλά μπορεί να μας οδηγήσει στο επίπεδο της κατανόησης των σχέσεων που συνέχουν τον άνθρωπο με τις φυσικές και τις πολιτισμικές συνθήκες ύπαρξής του. Γιατί η αισθητική

⁵ ARNOLD BERLEANT, (2004), *«Η Αισθητική του Περιβάλλοντος»*, εκδ. ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΑΙ ΕΦΗΣ ΜΙΧΕΛΗ, σελ. κα'

αντίληψη δεν είναι ποτέ αμιγής φυσική αίσθηση⁶. Υφίσταται πάντοτε μέσω πολλών συσχετίσεων, και ρυθμίζεται από ποικίλες περιστάσεις και επιρροές που διαπλάθουν το σύνολο της εμπειρίας μας. Που σημαίνει πως η αισθητική αντίληψη μπορεί να είναι δηλωτική της σχέσης του ανθρώπου με το περιβάλλον του και του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνεται τον κόσμο του.

Για παράδειγμα οι στίχοι *«Νερά σε λούζουν ρόδινα και μαργαριταρένια, και σε χτενίζουνε χρυσά και διαμαντένια χτένια»* και πιο κάτω *«Στα βάθη σου, που ανέγγιχτα λουλούδια ανθοβολούνε, που οι μαργαριταρόριζες θαμποφεγγοβολούνε»*, δεν αποδίδουν απλώς το αισθητικό αποτέλεσμα που προκαλεί η θέα ενός ηλιοβασιλέματος στη λιμνοθάλασσα, υποδηλώνουν επίσης τις έννοιες της αφθονίας και της καθαρότητας των υδάτων της, καθώς και της αδιάκοπτης συνέχειάς της, πριν οι ανθρώπινες παρεμβάσεις την κομματιάσουν και ανακόψουν τη φυσική της ενότητα. *«Τ' αχνοσυντρίμματα που σέρνει τ' άγριο ρέμα»* δεν είναι απλά και μόνο το φόντο μιας υπέροχης περιγραφής, σημαίνουν επίσης ως *«αχνοσυντρίμματα»* δημιουργίας, μιας εποχής που οι κατεβασίες του Αχελώου, ανεμπόδιστες από φράγματα και εκτροπές, υποστήριζαν ακόμα τον κόσμο της λιμνοθάλασσας.

Οι *«Βαρκούλες»* και τα *«μονόξυλα»* που καθρεφτίζονται στα νερά της αντανακλούν ακριβώς αυτή τη σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον του. Η ομορφιά που προσθέτουν στο τοπίο είναι στην πραγματικότητα μία σύνθεση αναλογιών, ισορροπίας, αρμονίας και μέτρου, εννοιών που αποτέλεσαν θεμελιώδεις αξίες του πολιτισμού μας, εκπορευόμενες κατευθείαν από τη μήτρα της Φύσης και προς τις οποίες συγκλίνουν και πάλι όλες οι θεωρίες για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης που στιγματίζει την εποχή μας. Είναι πράγματι τα *«τρόπαια»* – όπως τα λέει ο ποιητής - της φυσικής, έναντι της ανθρώπινης κυριαρχίας, πριν η εργαλειακή ορθολογικότητα και η τεχνοποίηση του κόσμου σμικρύνει στα μισά σχεδόν της αρχικής της έκτασης τη λιμνοθάλασσα και τη μετατρέψει από ένα φυσικό εργαστήριο υποστήριξης

⁶ ARNOLD BERLEANT, (2004), *«Η Αισθητική του Περιβάλλοντος»*, εκδ. ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΑΙ ΕΦΗΣ ΜΙΧΕΛΗ, σελ. 34

της ζωής σε μια ασθμαίνουσα υγροτοπική έκταση εύθραυστης ισορροπίας. Πριν η άλογη αναπτυξιακή μεγαμηχανή αρχίσει να καταβροχθίζει τους φυσικούς της πόρους, αποξηραίνοντας και μολύνοντας, εκβαθύνοντας, απορρυθμίζοντας φυσικές ισορροπίες και εξαντλώντας τη βιοποικιλότητα, για να προσκρούσει τελικά στα όρια αντοχής της λιμνοθάλασσας και στην έλλειψη μέτρου, αυτού που προσπαθεί τώρα με συνθήκες προστασίας να ορίσει.

Το ίδιο το τοπίο στα «*Τραγοῦδια της λίμνης*» παύει να είναι μια απλή οπτική διάταξη αλλά λειτουργεί ως μια διανοητική, ηθική και αισθητική έκφραση του ανθρώπου, η οποία μας αποκαλύπτει το αποτύπωμα που αφήνει η ανθρώπινη συμπεριφορά πάνω στη φυσική κατοικία. «*Το τοπίο δεν είναι ένα σύνολο γης, φυτών και υδάτων. Είναι η προβολή της ψυχής ενός λαού επάνω στην ύλη*»⁷. Η ίδια η λογοτεχνία, μέσω του συγγραφέα, ενσωματώνει στους σημασιοδοτικούς της μηχανισμούς και άλλους, εξωλογοτεχνικούς μηχανισμούς και κώδικες (φιλοσοφικούς, κοινωνικούς, ιδεολογικούς, μυθολογικούς, κ.λπ.), οι οποίοι είναι φορείς της κουλτούρας της αντίστοιχης κοινωνίας⁸.

Υπό αυτή την έννοια, η ποίηση του Μαλακάση αποκτά μια ακόμη διάσταση, καθώς στους στίχους του εκβάλλει ο ίδιος ο πολιτισμός της εποχής του, μέσα από τις ηθικές και πολιτισμικές αξίες που συγκροτούν τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό του περιβάλλον και που στη συγκεκριμένη περίπτωση και εποχή στηρίζεται στο θεμελιώδες αξίωμα ότι η φύση είναι η πηγή όλων των αξιών. Καθετί που υπάρχει στη φύση έχει το ανάλογό του στο

⁷ ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ, (1993), «*Εν λευκώ*», εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, σελ. 339

⁸ ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΗΣ ΚΑΨΩΜΕΝΟΣ, (2005) στο Ρόκος, Δ. (επιμ.). «*Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Διαλεκτικές σχέσεις και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*». Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις-Αντιπαραθέσεις 20, σελ. 192

πνεύμα, στον ανθρώπινο πολιτισμό⁹. Στοιχεία όπως το φως, ο ήλιος, ο άνεμος αποκτούν μέσα στον ποιητικό λόγο ανθρωποπλαστική δύναμη και μετατρέπονται από αξίες φυσικές σε αξίες πολιτισμικές, όπως η διαφάνεια και η καθαρότητα, η ευδαιμονία και η πληρότητα - αξίες που αντιπροσωπεύουν τη χαρακτηριστική υπαρξιακή αντίληψη του ανθρώπου στη Νεοελληνική Ποίηση¹⁰. Ακόμα και όταν αντιδιαστέλλονται προς τον άνθρωπο, («*δεν είσαι εσύ που ξεψυχάς παρρηχτός σε μια άκρη, πέλαγα δε σε πνίγουνε στο αίμα και στο δάκρυ*»), προβάλλονται ως την αξιοβίωτη κατάσταση που προσεγγίζει την εικόνα ενός επίγειου παράδεισου που είναι η περιοχή ολοκλήρωσης του ανθρώπου και η οποία συνιστά μια διαρκή πρόκληση στη χαρά της ζωής.

Οι σίχοι των «*τραγουδιών της λίμνης*», που θα μπορούσαν να αποτελέσουν και έναν *Ύμνο της Λίμνης*, γίνονται εκτός των άλλων ο θεματοφύλακας της φυσικής μας κληρονομιάς, διαφυλάσσοντας εικόνες «*ανέγγιχτης*» φύσης, όπως λέει ο ίδιος ο ποιητής, αποτυπώνοντας το περιβάλλον της λιμνοθάλασσας στην πρότερη φυσική του κατάσταση.

Οι μνήμες του Μαλακάση γίνονται οι δικές μας μνήμες, καταγεγραμμένες στην κιβωτό της λογοτεχνικής μας παράδοσης. Είναι σίχοι μνημοσύνης της εξελικτικής μας πορείας, που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν και ως σημείο αναφοράς ή ως στοίχημα απο-ανάπτυξης¹¹, έτσι όπως θα νοηματοδοτούνταν σήμερα μια πραγματική ανάπτυξη, η οποία θα λάμβανε ισόρροπα υπόψη τόσο την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ανάπτυξη όσο και τη φυσική, ενώ στην πράξη θα ισοδυναμούσε με μια σειρά από μέτρα άρσης των

⁹ ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΗΣ ΚΑΨΩΜΕΝΟΣ, (2005) στο Ρόκος, Δ. (επιμ.). «*Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Διαλεκτικές σχέσεις και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*». Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις-Αντιπαραθέσεις 20, σελ. 194

¹⁰ ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΗΣ ΚΑΨΩΜΕΝΟΣ, (2005) στο Ρόκος, Δ. (επιμ.). «*Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Διαλεκτικές σχέσεις και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*». Αθήνα, Εναλλακτικές Εκδόσεις-Αντιπαραθέσεις 20, σελ. 195

¹¹ SERGE LATOUCHE, (2008), «*Το στοίχημα της από-ανάπτυξης*», Θεσσαλονίκη, Βάνιας-Περάσματα

παρεμβάσεων που υποβάθμισαν στο παρελθόν και εξακολουθούν να υποβαθμίζουν τις λειτουργίες της λιμνοθάλασσας και παράλληλα θα την προστάτευαν τόσο ως αναπόσπαστο τμήμα της πολιτιστικής ταυτότητας του τόπου όσο και ως θώκο της βιοποικιλότητας που φιλοξενεί και η οποία αποτελεί το θεμελιώδες σύστημα υποστήριξης της ζωής.

Μια τέτοια ανάπτυξη θα ισοδυναμούσε με την πιο υψηλή έκφραση πολιτισμού, που στην εποχή μας τείνει να ταυτιστεί με την προστασία του φυσικού κεφαλαίου.

